

Prästhlmshistoria av Kristoffer Wallenberg

I Råne-skolan får man i åttonde klass göra ett arbete om sin hembygd. Denna Historie-redogörelse gjorde Kristoffer Wallenberg då som sitt arbete.

Jordbruk

Prästhlm har varit en jordbruksbygd, mycket tack vare Meldersteins bruk. På 1600-1700 talet då Meldersteins Bruk var i gång behövde man kol och ved till driften av bruket, man högg då ner skogen och kolade i så kallade kolmilor som fanns lite här och där efter älven, man byggde då torp där man bodde, en del husgrunder från den tiden finns kvar än idag. Tack vare dom stora kalhyggarna blev det lättare att odla och bearbeta jorden, som på den tiden gjordes för hand med hacka och spade.

Och oftast på en gård hade man kor, höns, gris, och på en del större gårdar fanns det häst, allt för sitt behov av mat, affärer fanns inte utan man hade själv hushåll, dvs att man levde på det gården gav.

På 1900 talet blev gårdarna större och djurantalet var också större. Häst fanns på nästan alla gårdar och traktorn kom till byn på 30 talet, först var Ludvig Gustavsson Södra Prästhlm, med en Bolinder munktell med årsmodell 1930, och den finns kvar än i dag, och på norra sidan kom traktorn något senare och den inköptes av Artur Vikströms far, av märket Fordson. Även den finns kvar bevarad.

På 1960-70 talet var Prästhlm en blomstrande jordbruksbygd, med mycket maskinella hjälp medel och stora gårdar med många djur. Idag finns endast två mindre gårdar på norra sidan med slaktdjur, och på södra sidan ett jordbruk med mjölkproduktion, samt några fåraherdar.

Prästhlms Getarstuga

Getarstuga betyder skötarstuga. I Södra Prästhlm fanns en Getarstuga som användes av några bönder i byn. Den fungerade så att bönderna under två månaders tid (under slåtter) på sommaren kunde lämna djuren, kor och kalvar, till två getare som vaktade och vallade dem mellan mjölkningarna. Korna gick då lösa och betade på skogen, skötarnas uppgift var att se till att ha djuren någorlunda samlade, samt att föra tillbaka dem till sommarladugårdarna där de mjölkades av ägarna till djuren. Varje bonde hade egen sommarladugård. Djuren mjölkades på kvällen och stannade kvar i ladugården till efter morgonmjölkningen då de släpptes ut till skötarna igen, som då skulle ta hand om dem hela dagen. Att få tillbaka dem till sommarladugårdarna på kvällen var inte så enkel uppgift speciellt på hösten när det växte mycket svamp som djuren hade svårt att slita sig ifrån. De som jobbade där var oftast yngre män men även äldre män kunde arbeta där. De som arbetade där hade inga fria dagar under två månader tid men de var lediga från kvällsmjölkningen till morgonmjölkningen. Sin bostad hade man på plats i den så kallade getarstugan, den bestod av ett rum, som man åt och sov i.

Runt stugan låg alla sommarladugårdarna. Varje dag fick skötarna en liter mjölk var, men ibland blev man tilldelad extra ranson, den övriga maten fick man köpa hos byns handlare Öqvist oftast blev det inlagd sill och fil. De fick 5 kr per ko, 2,50 för ungdjuren, och det var deras lön under två månaders tid. Man hade ca 100 djur varje sommar. De som hade djur där bodde från Riströmsheden till Godtemplarhuset. Så halva byn hade djur där. Den skötare som jag har talat med jobbade där sommaren 1933 då 15 år gammal. Projektet fortsatte ytterligare några år till. Stugan låg där vägskälet till Ubbyn ligger, idag har man flyttat stugan på toppen av Stenmossaberget och den används som utflyktsmål.

Kalkbruket

År 1946 bildades Råneå Kalkbruks förening, då började man röja upp tomten där ungen skulle stå. Innan dess bröt bönderna kalk där, som dom själv brände i så kallade kalkgropar, för att kunna kalka deras egna fält. För att kunna finansiera verksamheten såldes aktier för hundra kronor styck.

Huvudbyggnaden som man byggde först var en stor byggnad, skorstenen var 27 m hög, invändigt mått på skorstenen längst ner var 3 meter och utvändigt 6m i diameter dvs. den hade tjocka väggar.

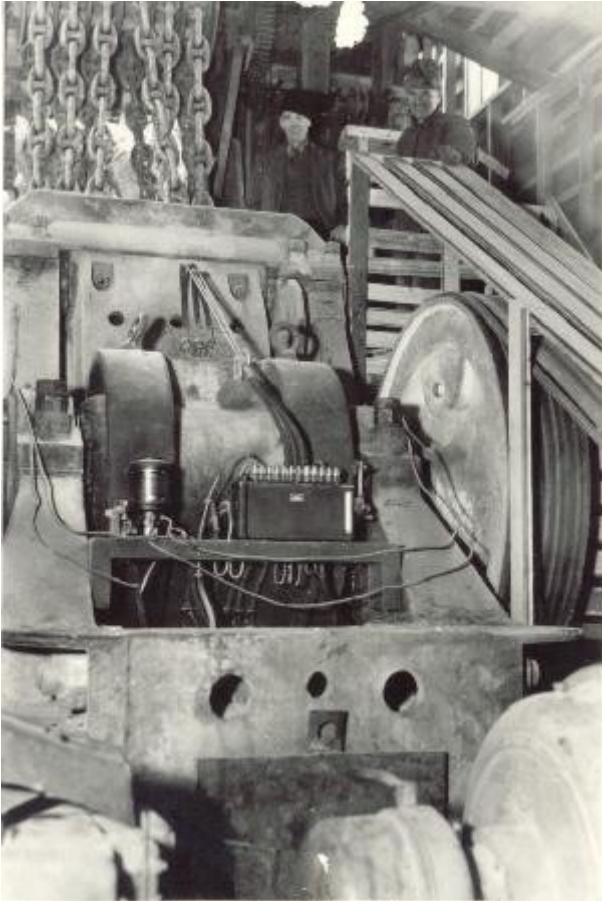
När man skulle mura skorstenen så tog man in specialister från Skellefteå som hjälpte till. Till själva muren inuti användes eldfast tegel och utvändigt användes tegel från en egen tegeltillverkare från Råneå. Intill kalkbruket byggde man en egen så kallad brädgård, man köpte in gamla hus och timmer för att kunna elda i ungen, och det fick man såga för hand. Arbetarnas lön under uppbyggnaden var 2 kr och 13 öre timmen allt enligt grov- och fabriksarbetar avtal mellan åren 1946 -1948. Man jobbade 48 timmar i veckan. När byggnationen var färdig steg timlönen med över hundra procent till 4,50 i timmen. Mat som man hade med sig värmdes man vid ungen där det blev väldigt varmt.

Den första matsalen var en bakvar som rymde 4 personer alltså dom första som arbetade där. Senare fick man en barack där man åt i, Man tog med sig maten hemifrån. Efter ett år var byggnationen klar och året var 1947 då arbetade 25 man där. Första kalken man bröt där var jordbrukskalk och på senare tid till järnverket. Det man använde som verktyg vid brytningen var korp, spade, spett och en skottkärra med järnhjul men också dynamit.

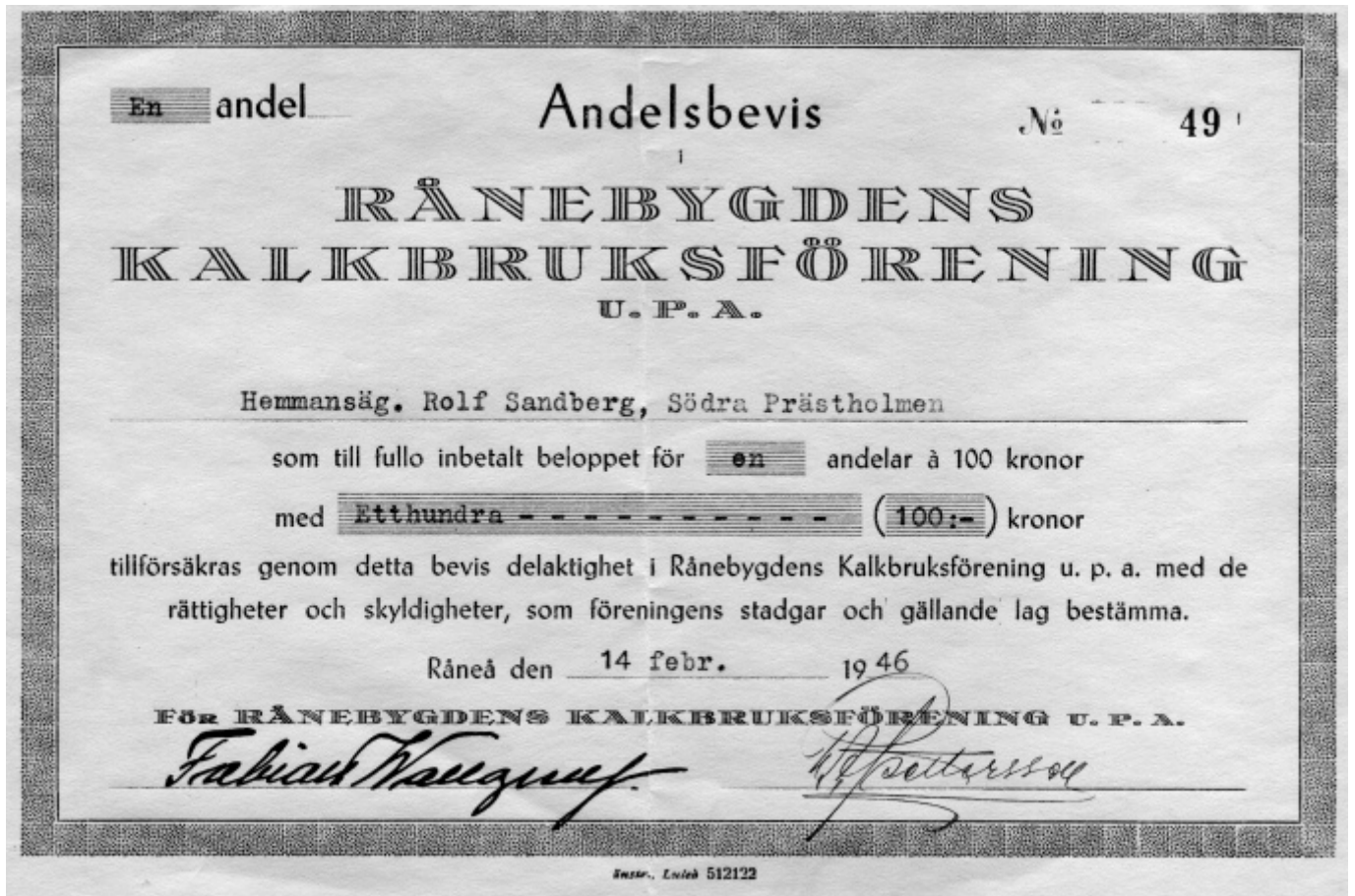
De som arbetade där kom från Prästholm, Böle, Orrbyn. Kalken fraktades med lastbil (som lastades för hand) till järnvägen i Niemisel, och där lossades den för hand på järnvägsvagnarna. Den brända kalken som kom ut fick man krossa för hand med korp och spett fram till 1956 när första stenkrossen inköptes för 90000 kronor från Stockholm. Den köptes in för att leverera till NJA i Luleå, och för att kunna köpa den borgade de 25 som arbetade där.

Assi i Karlsborg ville ha släckt kalk och det var därför kalksläckningen kom till. Man släckte 4 ton kalk per dag på två man och fyllde kalken i säckar, för hand, och transporterade till Kalix. Den släckta kalken användes till papperstillverkningen. Man sålde även släckt kalk till Sundsvall som man lastade på lastbil och for till järnvägen i Niemisel. Finkrossad bränd sten såldes till järnverket i Luleå och användes i järnhanteringen. Från Gotland kom sten, så kallad (Gotlands sten), på järnvägen till Luleå där den hämtades med lastbil, brändes i Prästholm och återtransporterades till NJA i Luleå. Kalkugnen gick dygnet runt, arbetspassen var åtta timmar. Arbetsuppgifterna var uppdelade i brytning i brottet, kalkbränning, vedkapning, kalksläckning och chafför. År 1957 försattes Kalkföreningen i konkurs och all verksamhet upphörde. Vid konkursaktionen köptes stora krossen av Svappavara gruvbolag för 90000 kronor och arbetarna som hade borgat räddades. Stora byggnaden

är nu en ruin och finns bara på bild hos dom som har upplevt den.

Kristoffer Wallenberg.

Marmorbrytning

Marmorbrottet som ligger en bit upp på berget ovanför kalkbrottet, köptes på 60 talet av ett bodenföretag vid namn Nyströms Plattsättningsfabrik. De anställde tre man vid brottet, där det bröts ett block på en kubikmeter i taget och transporterades till Boden där blocken sågades och förädlades. Det gick bara att transportera ett block i taget. Företaget fick i start kapital 15000 kronor och när pengarna var slut så var verksamheten slut. Mina uppgifter ang Kalkbruket har jag fått av från en som var med från allra första början.

Prästholms kapell

Kapellet ägdes av Svenska Kyrkan. Stommen till kapellet var den gamla gästgivaregården i Jämtön. Uppbyggnaden var klar och kapellet invigdes sommaren 1955. Dessförinnan hade gudstjänsterna ägt rum i olika hus i byn. I kapellet hölls gudstjänster, barndop och symöten. I mitten av 90 talet såldes kapellet och verksamheten flyttades till Råneå Kyrka.

Prästholms vattensåg

En vattensåg anlades tidigt av Meldersteins bruk på norra stranden av Prästhofmsforsen. Där sågade Meldersteins bruk sitt behov av plankor o bräder. Sågen användes troligen så länge Meldersteins bruk var igång.

När Lars Anton Larsson kom hem från Nya Zeeland 1910, dit han emigrerat för att skaffa arbete, vidtog han åtgärder för att rensa upp kanaler för vattenintaget, som delvis raserats av vårfloderna och fyllts med jordslam. Han tog sig an att bygga en såganläggning med liggande vattenturbiner, som inköptes för stora pengar efter dåtidens penningvärde. Turbinen kom med järnväg till Niemisel, det var en tung koloss, som sedan lossades på kälkar och drogs med 6 hästar ned till Prästhofm. Efter monterings-arbetets slutförande påbörjades sågningen med gott resultat. Som hjälpsågare anställde han Gustav Adolf Nilsson som senare blev byns handlare i Norra Prästhofm. Som säkerhet för nyttjande av denna historiska industritomt hade han slutit ett 49 årigt hyresavtal med Prästhofms byamän. Han sålde sågverket år 1925 till ett bolag bestående av Emil Engstedt, Viktor Larsson, Gustav Hofmfrid, samtliga från Prästhofm. De övertog hyreskontraktet i samband med övertagandet. De köpte då en hyvelmaskin och kunde då leverera hyvlade trävaror. Hyveln hade "babbits lager"; det betyder att legeringen var av 88% tenn, 8% antimon, 4% koppar, som skar vid högre belastning och då ibland beredde driftsstörningar. Då var det bara att hugga lös den smälta lagerhalvan och gjuta om den, för att sedan inpassa den efter axeln. Vid högvatten tider körde man två tolvtimmars skift. Sågen lades ner år 1945.

Prästhofms skvaltkvarn

Skvalt kvarn = gammal benämning på liten vattenkvarn. Prästhofms skvaltkvarn uppfördes 1758 av Meldersteins bruk, för husbehovsmalning av säd. Den blev sen klassad till tullkvarn vilket innebar att man inte fick mala säd mer än vad man hade tillstånd till. Förutom säd till kommande år var man tvingad att till sockenmagasinet leverera övrig säd. Denna kvarn låg där vattensågen sedan byggdes vid Prästhofms forsen.

Slussar i Råne Älv

Slussar vid Rånbyn och Prästhofm i Råne Älv.

Kort historia:

Bruksägaren vid Meldersteins stångjärnverk lät på 1790-talet anlägga kanaler med slussar vid Rånbyn och Prästhofm för att underlätta och därmed förbilliga transporter till och från bruket. Veterligt finns inga rester kvar av dessa slussar.

I Prästhofm har "kanalen" (som nu kallas "Sågrännan") använts för att driva vattenhjul - turbiner med. Den sista användningen var till ett vattenturbin-drivet sågverk, som omändrades till el-drivet strax efter andra världskriget. Sågrännan användes även som virkesintag.